

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи номзоди Чурабекзода Фотима Чурабек дар мавзуи “Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ”. – Душанбе, 2024. – 186 саҳ.

Дар асоси дастгирӣ ва хидоятҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар замони тантанаи Истиқлоли давлатӣ таваҷҷуҳ зоҳир кардани ҷавонон ба корҳои илмӣ пажӯҳишӣ боис ба он гардидааст, ки илми тоҷик дар асоси дастовардҳои замони нави мутобиқ ба арзишҳои миллӣ рушду инкишоф ёбад.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Таҳлил, омӯзиш ва мавриди таҳқиқ қарор додани осори адибони адабиёти классикии форсу тоҷик барои илми забоншиносии муосир яке аз масоили муҳимму мубрам ба шумор рафта, барои муайян кардани раванди рушди забони адабии тоҷикӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ мусоидат карда, ҷиҳати муайян кардани вазъи кунунии забони тоҷикӣ шароит ва заминаҳои мусоидро фароҳам меорад.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия. Таҳқику баррасии вижагиҳои гуногуни забони осори бунёдгузори адабиёти форсу тоҷик устод Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, ки ҳаёту эҷодиёташ ба замони ташаккулёбии забонии адабии тоҷикӣ дар асрҳои IX-X, дар замони салтанати хонадони давлатдорӣ тоҷикии Сомониён рост меояд, дар тамоми давраҳои рушди забони адабӣ ва имрӯз моҳияти илмӣ бештаре касб менамояд. Мусаллам аст, ки асос ва бунёди забони тоҷикӣ дар ин давра сурат гирифтааст ва дар сарғаҳи ин бунёдкорӣҳои забони адабии тоҷикӣ (дарӣ) дар баробари дигар абармардони илму адаб ва сиёсатмадорони меҳандӯст устод Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ қарор дошт. Маҳз бо талошҳои аҳли илму адаб ва дастгирии давлатмардони замони ташаккулёбии забони адабии тоҷикӣ дар замони зимомдорӣ Сомониён ба анҷом расид ва асосҳои луғавӣ нахвӣ ва услубии забони тоҷикӣ дар ин марҳилаи тақдирсози халқи тоҷик бунёд ёфт, ки онҳо дар тули зиёда аз ҳазору сад сол барои ривочу равнақи забони тоҷикӣ дар ҳамаи самтҳои ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангӣ хидмат намуданд. Маҳз ҳамин омил аст, ки забони тоҷикӣ устувори луғавӣ нахвӣ ва услубӣ худро дар дарозии таърих бо вучуди бархӯрду муборизаҳо бо тамаддунҳои гуногуни аҷнабӣ ҳифз кард ва дар ин раванд ба тағйироти куллие дучор нагардид.

Дар ҳамин замина, аз ҷониби Чурабекзода Фотима Чурабек ба риштаи таҳқиқ кашидан ва мавриди пажӯҳиши қори диссертатсионӣ қарор додани мавзуи “Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори

Абубдуллоҳи Рӯдакӣ” барои илми забоншиносии муосири тоҷик муҳим арёбӣ мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Кори диссертатсионии Ҷурабекзода Ҷотима дар асоси талаботи корҳои илмию таҳқиқотӣ таълиф гардида, аз муқаддима, ду боб, хулосаву тавсияҳо ва феҳристи адабиёт таълиф шудааст.

Дарачаи навоарии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Осори устод Рӯдакӣ дар тули садсолаҳо мавриди таҳлилу таҳқиқи муҳаққикону паҷуҳишгарони дохилию хориҷӣ қарор гирифта, дар ин самт мақолаву рисолаҳои зиёде навишта шуда бошанд ҳам, таҳлили қабатҳои луғавии забони осори ӯ ва вижаҳои калимасозии осори шоир ба таври васеъ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор нагирифтааст. Кори диссертатсионии мазкур дар ҳамин шаклу мазмун нахустин иқдом ба шумор рафта, моҳияти навоарии корро муайян менамояд.

Нуқтаҳои асосие, ки дар диссертатсия дарҷ ёфтаанд, доир ба мавзӯи илмии таҳқиқотӣ вазифагузориҳо қарда, барои ҳимоя вижаҳои, мазмуну моҳияти вижаҳои вожагонӣ, қабатҳои луғавӣ ва сохтори калимасозии осори устод Рӯдакиро мавриди баҳс қарор медиҳад.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо дар он зоҳир мегардад, ки таҳқиқот дар асоси маводи воқеии осори дастрасгардида ва матнҳои интиқодии девони устод Рӯдакӣ сурат гирифта, дар раванди анҷоми таҳқиқ асарҳои илмию назариявии олимони рӯдакишинос ва муҳаққикони соҳаи вожашиносӣ ва паҷуҳишгарони низоми сохтори забон мавриди истифода қарор дода шудааст. Дар кори диссертатсионӣ дақиқияти маълумот, интиқоби дурусти роҳу равиши кор, мутобиқати меъёри истифодаи мавод, коркарди омории он, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва теъдоди интишорот гувоҳи эътимоднокии кори диссертатсионӣ мебошанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Хулосаи кори диссертатсионии Ҷотима Ҷурабекзода тибқи талаботи корҳои илмию таҳқиқотӣ таҳия шуда, муҳаққик аз раванди таҳлилу таҳқиқи кори илмиаш натиҷагирӣ қарда, хулосаҳои худро доир ба ҳар як фаслу зерфасли диссертатсия дар 12 банд пешниҳод қардааст, ки ҳар як банд ба хулосаҳои фаслҳо мутобиқат мекунад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои диссертатсия низ ҷавобгӯи талабот буда, он аз чор банд иборат аст. Зимнан таъкид менамояд, ки натиҷаҳои кори диссертатсионӣ дар баробари моҳияти таълимӣ барои таълимгирандагон ва тамоми аҳли ҷомеа дорои аҳаммияти тарбиявӣ ва худшиносӣ низ аст.

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо.

Аҳаммияти илмию назариявии кори диссертатсионии Чурабекзода Фотима Чурабек дар он зоҳир мешавад, ки дар баррасиҳои забоншиносӣ масоили назарии марбут ба вожагонӣ, дараҷа, меъёр ва моҳияти вожаҳои қабатҳои луғавӣ ва муайян сохтани вижагиҳои қолибҳои калимасозии забони тоҷикӣ дар асоси мавод аз осори устод Рӯдакӣ аз масоилест, ки дар илми забоншиносӣ ханӯз ҳам баҳсҳо идома дошта, баррасии масоили мазкур барои илми забоншиносии мазкур аҳаммияти вижа дорад. Маводи назариявии диссертатсия, натиҷаҳои илмии таҳқиқ, роҳу равиши кор, мақолаҳои нашршуда, дар таълифи рисолаҳои илмии монанд ва таълифоти мутахассисони забоншинос, унвонҷӯён, донишҷӯён ва дигар алоқамандони забони осори устод Рӯдакӣ ва дар маҷмуъ, забони тоҷикӣ ҳамчун маводи назариявӣ метавонад ёрӣ расонад.

Ҳамчунин, аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаи бадастомадаи онро метавон дар таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ, навиштани дастурҳои забоншиносӣ ва баргузориҳои курс ва семинарҳои илмӣ-назариявӣ аз фанни забони адабии тоҷикӣ истифода намуд. Дар ин асос диссертатсияи унвонҷӯро метавон барои ҷомеаи муосир зарур арзёбӣ намуд.

Қисмати асосии таҳқиқ. Диссертатсияи Чурабекзода Фотима Чурабек аз ихтисоршудаҳо, муқаддима, ду боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои диссертатсия, феҳрасти адабиёт, наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия иборат буда, дар ҳаҷми 186 саҳифаи чопи компютерӣ пешниҳод шудааст. Мутобиқи масъалаҳои матраҳшаванда ҳар боб аз фаслҳои муносибу мувофиқ иборат мебошад, ки дар онҳо равиши муносиби илмӣ пайгирӣ шуда, бо ҷалби сарчашмаҳои илмӣ ва маводи назариявӣ амалии таҳқиқ мулоҳизаҳои муҳимми илмӣ сурат гирифта, натиҷагириҳои ҷолиби диққат ба назар мерасанд.

Дар диссертатсия масъалаҳои зарурати интихоб, дараҷаи таҳқиқ, ҳадафу вазифаҳо, усули таҳқиқ, навовариҳо, аҳаммияти назариявӣ амалии мавзӯ равшан нишон дода мешаванд. Ҳамчунин, дар муқаддимаи диссертатсия мубрамии мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқи он, робитаи кор бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳо, объект ва мавзӯи таҳқиқ, асосҳои назарӣ ва методологии таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, навовариҳои илмии диссертатсия, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ, мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ, наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия ва сохтору ҳаҷми кор бо тартиби муайян шарҳ ёфтаанд.

Кори диссертатсионӣ бо мақсаду вазифаҳои мушаххас пайгирӣ шуда, нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод гардидаанд, дар самти

тахқиқи масоили вожагонӣ ва сохтори калимаҳо, махсусан, вижагиҳои вожаҳои вожагонӣ ва қолибҳои калимасозии исму сифат дар осори Рӯдакӣ аҳаммияти махсуси илмӣ доранд.

Фотима Чурабек дар боби аввали диссертатсия, ки “Таҳқиқи қабатҳои луғавии осори Абуабдулло Рӯдакӣ” ном дорад, масъалаҳои баррасишавандаи ин бобро ба 6 зерфасл ҷудо карда, дар асоси пажӯҳиш ва назарияҳои илмии мавҷуда маводи ғирдовардаашро таҳлил кардааст.

Муҳаққиқ зимни баррасии ин боб яке аз омилҳои муҳимми низоми луғавии забон будани вожаҳои қабатҳои луғавии забонро ба инобат ғирифта, вобаста ба ифодаи маъноӣ мавқеи онҳоро дар асоси маводи осори устод Абуабдулло Рӯдакӣ ҳам ба маъноӣ асли ва ҳам ба маъноӣ маҷозӣ нишон додааст.

Барои таҳлили васеъ ва дар доираи талаботи низоми луғавии забони тоҷикӣ баррасӣ намудани мавзӯи муҳаққиқ фасли аввали қабати худро баррасии соматизмҳо дар ашъори Рӯдакӣ номгузорӣ карда, доир ба ин мафҳум масъалаҳои назариявии марбутро, ки аз ҷониби муҳаққиқони гуногун баён ғардидаанд, баррасӣ карда, дар асоси онҳо ҳулосаҳои илмӣ ва мантиқии худро пешниҳод кардааст. Муҳаққиқ дар баробари назари муҳаққиқони русу хориҷӣ баъзе мулоҳизаҳои муҳаққиқони тоҷик аз ҷумла, Н. Азимова, Д. Саймиддинов, С. Назарзода, М. Султон, С. Мирзоев, Ҳ. Мачидов, Ф. Шарифова, Қ. Мухторӣ ва дигаронро доир ба ифодаи мафҳуми соматизм ва мавқеи вожаҳои ифодакунандаи узвҳои бадан дар қабатҳои луғавии забони тоҷикӣ ба таври доманадор таҳлилу баррасӣ карда, ба натиҷае расидааст, ки андешаҳои ин муҳаққиқон дар ташаккули масоили назариявӣ ва амалии масъалаи соматизмҳо ҷойгоҳи муҳимми илмӣ доранд [ниг. ба дисс. саҳ 23].

Тибқи назарияҳои таҳлилшуда муаллиф лексикаи марбут ба узвҳои баданро ба лексикаи соматикӣ, остеологӣ (устухонҳо), спланхология (дарунӣ), сенсионимӣ (узвҳои ҳиссӣ), ангеологӣ (хунгузар), лексикаи марбут ба дард ва норухати бадани инсон ғурӯҳбандӣ намуда, таъкид кардааст, ки ин мафҳумҳо дар илми тиб омӯхта мешаванд.

Муаллифи диссертатсия дар зерфасли “Истифодаи соматизмҳо дар ашъори Рӯдакӣ” ҷанбаҳои амалии ифодаи вожаҳои ифодакунандаи узвҳои бадани инсонро мавриди таҳлил қарор дода, паҳлуҳои маъноии онҳоро шарҳу эзоҳ дода, таъкид намудааст, ки ин қабил вожаҳо дар соҳаи тиб ба маъноӣ асосии худ истифода шуда, дар осори адабӣ ва лафзи мардум ба маъноӣ маҷозӣ низ меоянд. Дар ин маврид, муҳаққиқони забоншинос М.Н. Қосимова, Ҳ. Мачидов, А. Муъминов, Ҳ. Талбакова, муаллифи ин тақриз ва дигар муҳаққиқон андешаҳои худро доир ба ифодаи семантикии вожаҳои ифодагари узвҳои бадан дар рисола ва мақолаҳои илмии худ иброз намудаанд, вале дар диссертатсия доир ба ин пажӯҳишҳо ишора нашудааст.

Дар саҳифаҳои 26-28 муҳаққиқ ҷадвали омории калимаҳои соматикӣ дар осори устод Рӯдакӣ истифодашударо пешниҳод кардааст, ки басо ҷолиб аст. Ҳамзамон, ин калимаҳоро ба қабатҳои луғавии номи умумии узвҳои бадани инсон, номи сар ва узвҳои дар он ҷойгирифта, номи гардан, номи ақсоми дасту по ва ғайра ҷудо намуда, вожаҳои ифодагари маъноӣ соматикиро ба овардани шоҳиди маъноӣ оварда, басомадашонро дар дохили кавс нишон додааст.

Дар идомаи кори диссертатсионӣ, таҳлили луғавии вожаҳои *дил, чашм, рӯй, даст, мӯй, зулф, тан, лаб, сар, дандон, гӯш, пой, забон* ва *хун* ҳамчун вожаҳои ифодагари узвҳои бадани инсон мавриди таҳлил қарор дода шудаанд. Муҳаққиқ барои муайян кардани тобишҳои маъноӣ ин гурӯҳи вожаҳои соматикӣ аввал, маъноӣ луғавии онҳоро дар асоси маълумоти фарҳангу луғатномаҳо шарҳ дода, сипас, тобишҳои маъноӣ онҳоро дар доираи абёти алоҳидаи устод Рӯдакӣ бо овардани шоҳиди маъноӣ шарҳу эзоҳ дода, хулосаҳои худро доир ба мавқеи ифодаи онҳо ибраз менамояд.

Қабати дигари луғавиро дар диссертатсия баррасии воҳидҳои луғавии ифодакунандаи шахс фаро мегирад. Дар ин маврид низ дар таърих бо афкори назариявии муҳаққиқони забоншинос муаллифи диссертатсия ин навъи вожаҳоро ба се гурӯҳ – калимаҳои ҳешу табории мансуб ба ҷинси мардона, занона ва умумичинс ҷудо карда, тасниф намуда, шарҳу эзоҳ дода, таъкид мекунад, ки ин навъи калимаҳо дар осори устод Рӯдакӣ чандон зиёд нестанд ва омори вожаҳои истифодашудаи марбут ба қабати лексикаи ҳешутабории **мард, бачча, модар, зан, падар, фарзанд, хотун, арус, канизак, аёл, пур, писар, модандар** ва ҳешро зикр мекунад. Ҳамчунин, доир ба маъноҳои луғавӣ ва маҷозии онҳо маълумот медиҳад.

Дар идомаи ин боб калимаҳои ифодакунандаи мансубият ва машғулияти одамон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар ин қабати луғавӣ вожаҳои аслан тоҷикии ифодакунандаи муносибатҳои гуногун чун ҳасанаву ғайриҳасана (*дӯст, душман, ёр, ҳасм*), равонию навоқиси ҷисмонӣ (*демонагон, мастон, ланг, гунг*), синну солӣ (*мехтар, пир, ҷавон...*), мансубияти динӣ (*фаришта, парӣ*), мансубият ба миллат (*турк, ҳинду, румӣ, курд, юнонӣ, таторӣ*) ва ғайра бо овардани мисолҳо, шарҳи маъноӣ ва омори истифода шудани онҳо дар осори устод Рӯдакӣ баррасӣ гардидаанд.

Дар зерфасли дуюми ҳамин боб калимаҳои ифодакунандаи машғулиятҳои одамон дар осори шоир ба риштаи таҳлилу баррасӣ кашида шудаанд. Муҳаққиқ ин қабати луғавиро ба калимаҳои марбут ба забони тоҷикӣ *деҳқон, ридак, савор, дабир, калимаҳои арабии табиб, соқӣ, ғулом, шоир, мутриб, калимаҳои ифодакунандаи рутбаву мансаб* *мир, амир, шох, малик, хоча, хусрав, мулук, шахриёр, вазир, нақиб* ва ғайра ҷудо карда, шарҳу эзоҳ додааст.

Зимни баррасии ин боб муаллифи диссертатсия ҷанбаҳои гуногуни лексикӣ семантикии вожаҳоро таҳлил карда, дар баробари ифодаи

маъноӣ доир ба мавқеи истеъмоли, баромади онҳо ва муносибатҳои муродифии калимаҳои марбут ба қабатҳои гуногуни лексикӣ маълумот дода бошад ҳам, баъзан сохтори калимаҳоро низ таҳлил карда, мавқеи баъзе пасвандҳоро (шоҳвор, хубон, озодагон, некувон (82), некувон, с.90) ва ғайра) дар сохтани нишон медиҳад, ки мавзуи баҳси боби дуҷуми диссертатсия аст.

Ҷурабекзода Фотима дар боби дуҷуми диссертатсия масъалаҳои таҳқиқи сохтори таркиби луғавии ашъори Абубдуллоҳ Рӯдакӣ пардохта, маводи гирдовардаашро дар се зерфасли ин боб мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст.

Дар зерфасли матолиби муқаддамотӣ ба таври умумӣ доир ба сайри таърихии калимасозӣ дар забони тоҷикӣ ва дар осори Абуабдулло Рӯдакӣ мухтасаран маълумот дода, раванди таҳлили калимаҳои осори шоирро аз ҷиҳати сохтор зикр кардааст. Нуктаи мавриди таъкид доир ба сахму нақши устод Рӯдакӣ дар рушди низоми калимасозии забони тоҷикӣ, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки ӯ аз меъёрҳои калимасозии забони адабии замони хеш огоҳӣ комил дошт ва дар ин замина осори мондагори худро эҷод кард. Қолабҳои роиҷи калимасозии дар осори устод Рӯдакӣ инъикосёфта, дар давраҳои минбаъдаи рушди забони адабии тоҷикӣ ҳамчун меъёр пазируфта шуданд.

Дар ин рост, аз ҷониби диссертант мавриди таҳлилу паҷуҳиш қарор додани масъалаи калимасозӣ дар асоси осори устод Рӯдакӣ аҳаммияти назарӣ амалӣ дорад.

Муҳаққиқ дар асоси назарияҳои муҳаққиқон, ки доир ба низоми калимасозии забони тоҷикӣ баён кардаанд, маводи дастраскардаашро ба гурӯҳҳо ҷудо карда, тибқи талабот онҳоро мавриди таҳлил қарор додааст. Дар қори диссертатсионӣ ҷолиби таваҷҷуҳ он ҷанбаи таҳлил ба назар мерасад, ки муҳаққиқ баъзан маводи мавриди таҳлило аз нигоҳи таърихӣ баррасӣ карда, мавқеи истеъмоли онҳоро дар шеваҳои забони тоҷикӣ ба таври муқоиса нишон медиҳад. Албатта, муқоисаи вижагиҳои забони осори адибони классикӣ бо шеваҳои забони тоҷикӣ далели он аст, ки баъзе унсурҳои забони тоҷикӣ дар гӯйишҳои мардум ҳифз шудаанд ва ин далели таърихӣ барои муайян кардани ҷанбаҳои этимологии вожаҳои забони адабӣ шуда метавонад.

Яке аз омилҳои сарватманд гардидани таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ ин бо роҳи сохтани калимаҳо сурат мегирад ва дар ин маврид заҳмати адибон ва суҳансароёни тоҷик маврид ба таъкиди хос аст, ки ба ин масъала дар мисоли осори устод Рӯдакӣ аз ҷониби муҳаққиқи қори диссертатсионии мазкур таваҷҷуҳ зоҳир шудааст.

Дар зерфасли якуми ин боб Фотима Ҷурабекзода 12 пасванди исмсоз (-ӣ/гӣ, -а, -иш, -гоҳ, -гор, -бон, -ор, -гон, -истон, -сор, ва -зор, -вар), дар зерфасли дуҷум ҳашт пасванди сифатсоз (-ӣ, -он, -а, -вор, -ин, -манд, -анда, -о)-и забони тоҷикиро дар асоси маводи осори устод Рӯдакӣ таҳлил намуда, мавқеи сохтори маъноии онҳоро муайян кардааст. Бо

вучуди баъзе норасоихо мухаккик ба ҳадафҳои пажухишии худ зимни таҳлили калимаҳои сохта дар осори устод Рӯдакӣ расида бошад ҳам, дар ягон маврид ба калимаҳои сохта будани ин навъ вожаҳо ишора намекунад.

“Баррасии калимаҳои мураккаб” фасли дуюми боби дуюми диссертатсияро фаро гирифта, дар он калимаҳои мураккаби исмӣ ва сифатии осори устод Рӯдакӣ ба риштаи таҳлил кашида шудаанд. Муаллиф дар ин фасл низ бештар ба ҷанбаи амалии таҳлили маводи гирдовардаш пардохта, назару афкори муҳаққиқонро дар самти калимасозӣ асоси таҳқиқоти назариявии худ қарор додааст.

Маводи гирдоварда доир ба сохтори исм ва сифатҳои мураккаб ба гурӯҳҳои исм+исм (моҳрӯй, шаҳриёр, лайлисифат...), исм+феъл (шабгир, таблзан, раҳгузар, камарбаста...), сифат+исм (родмард, ҷаъдмӯ, некбахт...), сифат+сифат (навҷавон), сифат+асоси замони ҳозираи феъл (гирдгардон), шумора+шумора (якпанҷ), шумора+исм (якпахлу), (якдигар), зарф+исм (пешкор, аввалсухан), сифати феълӣ+исм (ғуррандашер) ва монанди инҳо тасниф шуда, дар асоси маводи осори шоир шарҳу эзоҳ дода шудааст.

Ҳамин тариқ, муаллифи диссертатсия дар асоси таҳлили ду ҳиссаи нутқ – исм ва сифат, доир ба низоми сохтори калимаҳо дар осори устод Рӯдакӣ фикру мулоҳизаҳои худро пешниҳод карда, ҳулосаи илмии худро доир ба истифодаи калимаҳои сохтаву мураккаб пешниҳод намуда, саҳми шоирро дар истифодаи калимаҳои мазкур нишон додааст.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Довталаби дараҷаи илмӣ доир ба мавзӯи диссертатсия 7 мақолаи илмӣ нашр кардааст, ки 5 мақолаи он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 мақола дар конференсияи илмии байналмилалӣ ва 1 мақола дар маҷмуаи мақолаҳои конференсияҳои илмии ҷумҳуриявӣ ба ҷоп расидаанд. Маводи интишоргардида нуктаҳои асосӣ, натиҷаҳо ва мазмуну муҳтавои диссертатсияро пурра инъикос менамоянд. Теъдоди маводи ҷопшудаи диссертант ба талаботи банди 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона нигошта шуда, мазмуну моҳият ва мантиқи ягонаи дохилӣ дошта, масъалагузориҳо, сатҳи навовариҳои илмии диссертатсионӣ, шеваи нигориш, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии диссертантро нишон медиҳанд.

Эродҳо ба диссертатсия. Дар баробари дастовардҳои илмӣ дар қорӣ диссертатсионии Фотима Ҷурабекзода баъзе камбуду норасоихо ба

назар мерасанд, ки зикри онҳо барои беҳтар гаридидани таҳқиқоти минбаъдаи муаллиф мусоидат карда метавонад:

1. Дар саҳифаи 10 номи мавзуи диссертатсия чунин оварда шудааст: “Вижагиҳои луғавию грамматикӣ дар осори Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ” дар ҳоле ки ин ном дар саҳифаи унвони диссертатсия “Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ” номгузори шудааст.
2. Номи устод Рӯдакӣ дар унвони диссертатсия Абуабдуллоҳ дар тамоми диссертатсия Абуабдулои Рӯдакӣ омада, дар номи китоби И.С. Брагинский, ки бо забони русӣ аст, тарзи тоҷикии он “Рудақӣ” навишта шудааст.
3. Зерфасли 1.2.1. Масоили назариявии марбут ба соматизмҳо дар диссертатсия ба таври хеле васеъ баррасӣ шуда бошад ҳам, муаллиф бештар ба назарияи забоншиносони рус таъкид карда, қорҳои илмии муҳаққиқони тоҷик, аз ҷумла А. Муъминов, Ҳ. Талбақова, муаллифи ин тақризи, ки ба масъалаи тобишҳои маъноии вожаҳои ифодагари узвҳои бадан бахшида шудаанд, сарфи назар намудааст.
4. Дар ҳамин зерфасл иқтибосҳо ба забони русӣ оварда шуда, тарҷума нашудаанд (ниг. ба сах. 18, 39).
5. Дар саҳифаи 26 муҳаққиқ ҷадвалеро бе нишон додани рақам ва ном овардааст, ки ин ба талабот ҷавобгӯ нест.
6. Баъзе назарҳои баёншуда асоси илмӣ надоранд. Масалан, пасванди -ӣ дар абёти боло (дар мисоли калимаҳои бузургмардӣ, покнажодӣ) барои сохтани шаклҳои феълӣ мусоидат кардааст (сах. 98), ки ин чандон сахт нест ва мисолҳои абёти боло исми нестанд. Ҳамчунин, дар саҳифаи 107 зимни таҳлили пасванди -а чунин навишта шудааст: “Бо феълҳои *омадан*, *гузаштан*, *рафта*... омада ҳолату вазъиятро мефаҳмонад”. Вале мисолҳо дар шакли сифати феълии *омада*, *гузашта*, *рафта*... оварда шудаанд. Диссертант бояд таъкид мекард, ки ин пасванд (-а) бо асоси замони гузаштаи феъл омада, ҳолату вазъиятро мефаҳмонад.
Дар саҳифаи 110 мисолҳоро доир ба пасванди -ак таҳлил карда, калимаи **наздикро** низ ба ҳамин гурӯҳ дохил кардааст.
7. Дар боби дуюми диссертатсия баррасии калимаҳои мураккаб масоили калимасозӣ танҳо дар асоси ду ҳиссаи нутқ (исм ва сифат) мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Агар дар ин фасл сохтори калимаҳои мураккаби дигар ҳиссаҳои нутқ низ таҳлил мегардид, моҳияти илмӣ диссертатсия бештар мегардид.
8. Бо вучуди бо забони ҷаҳонӣ, рағбат ва фаҳмо таълиф шудани диссертатсия дар он баъзе ғалатҳои имлоӣ, услубӣ, китобатӣ ва техникӣ роҳ ёфтаанд. Аз ҷумла дар саҳифаҳои 4, 22, 24, 32, 37, 38, 49, 61, 85, 97, 118, 149 ғалатҳои имлоӣ, дар саҳифаҳои 4, 41, 96, 138 ғалатҳои услубӣ ва дар саҳифаҳои 9, 41 ва ғайра ғалатҳои аломатҳои китобат ба назар мерасанд. Ҳамчунин, дар диссертатсия иқтибосҳо

дар ду шакл – бо рақам ва баъзан бо номи муаллиф [Саймиддинов...] оварда шудааст.

Ғалату эродҳои зикршуда моҳияти тавсиявӣ дошта, ҷанбаҳои илмию амалии кори диссертатсионии мазкурро намекоҳонанд.

Қисмати хотимагии тақриз. Диссертатсия бо равишу услуби илмӣ таҳия гардида, пайдарпайии қисматҳои он риоя гардидааст.

Авторафёрат ва мақолаҳое, ки довталаби дараҷаи илмӣ доир ба мавзӯи кори диссертатсионӣ ҷоп намудааст, мазмуну муҳтавои асосии диссертатсияро фаро мегиранд. Дар маҷмӯъ, диссертатсияро кори илмии анҷомёфта меҳисобам.

Мавзӯи интиҳобнамудаи унвонҷӯ ба доираи мавзӯъ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмии 10.02.01. – Забони тоҷикӣ комилан мувофиқат менамояд.

Қоркарди амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва нашри таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия ба меъёр ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад.

Хулоса, диссертатсияи номзодии Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек дар мавзӯи “Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ” ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он ба дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ сазовор мебошад.

Тақризи мазкур бо назардошти талаботи бандҳои 71 ва 72-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, омода гардидааст.

МУҚАРРИЗИ РАСМӢ:

доктори илмҳои филологӣ,
профессор, президенти
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Саломийён М. Қ.

“Имзои доктори илмҳои филологӣ
М.Қ. Саломийёро тасдиқ мекунам”
нозири кадрҳои АТТ
«22» апрели соли 2024

Сайдова М.С.

Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, кӯчаи А. Адхамов 11/2
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон
Тамос: (+992) 918808467;
E-mail: salomov1967@mail.ru